

Received: 22.09.2023
Accepted: 22.10.2023
Published: 31.12.2023

Roczniki Administracji i Prawa
Annals of The Administration and Law
2023, XXIII, z. 4: s. 185-203
ISSN: 1644-9126
DOI: 10.5604/01.3001.0054.2694
<https://rocznikiadministracjiiprawa.publisherspanel.com>

Mariusz Paradowski*
Nr ORCID: 0000-0003-0874-5181

MAŁŻEŃSTWO JAKO INSTYTUCJA PRAWA PUBLICZNEGO

THE MARRIAGE AS AN INSTITUTION OF PUBLIC LAW

Streszczenie: Niniejszy artykuł omawia problematykę dotyczącą małżeństwa jako instytucji prawa publicznego. Na wstępie podejmuje on analizę na temat genezy związków małżeńskich. Zwraca uwagę na charakter prawny małżeństwa w prawie cywilnym. Poczynione ustalenia stanowią podłoże badawcze do dyskusji naukowej w sferze publiczno-prawnego paradygmatu tej instytucji. W dalszej części opracowanie ukazuje rozumienie stanu cywilnego, aktu małżeństwa na tle prawa administracyjnego. Na koniec rozpatruje małżeństwo w kategoriach instytucji prawa karnego. W podsumowaniu zawarto wnioski końcowe.

Słowa kluczowe: stan cywilny, akt małżeństwa, prawo administracyjne, prawo cywilne, prawo karne

Summary: This article discusses issues related to marriage as a public law institution. At the beginning, it undertakes an analysis of the genesis of marriages. It basically draws attention to the legal nature of marriage in civil law. The findings made constitute the research ground for scientific discussion in the area of public-legal paradigm of this institution. Next the text shows an understanding of civil status, marriage act on the ground of administrative law. Finally, the article looks at marriage in terms of criminal law institutions. The summary has the important conclusions.

Keywords: civil status, marriage act, administrative law, civil law, criminal law

* dr; Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie. Źródła finansowania publikacji: środki własne autora; e-mail: m.paradowski@ujd.edu.pl.

WSTĘP

Nie pozostaje kwestią sporną, że małżeństwo w nauce prawa uznawane jest za instytucję prawa prywatnego. Analogicznie związek małżeński postrzegany jest w praktyce prawa sądowego. Za takim argumentem niewątpliwie przemawiają względy procesu cywilnego inicjowanego w celu ustania dotychczasowego stosunku prawnego pomiędzy małżonkami. Ma tutaj miejsce unieważnianie i rozwiązywanie małżeństw oraz autorytatywne nakładanie obowiązków, głównie w sferze alimentacyjnej. Nie może jednak umknąć uwadze fakt, iż instytucja prawna małżeństwa podlega regulacjom normatywnym prawa publicznego. Z tego względu wykazuje ona znamiona publiczno-prawne. Trzeba postawić tezę, że małżeństwo można przedstawić w kategoriach instytucji prawa konstytucyjnego, administracyjnego, a miejscami również prawa karnego. Takie spojrzenie na zagadnienie związku małżeńskiego nie znalazło dotąd szerszego zainteresowania w prawoznawstwie, a tym bardziej w praktyce stosowania prawa rodzinnego. Trudno nie zauważyć, iż małżeństwo pozostaje przede wszystkim rozwiązaniem normatywnym prawa prywatnego. Niemniej jednak warto również prowadzić badania naukowe ukazujące związek małżeński w płaszczyźnie prawa publicznego. Należy podkreślić, że temat podjęty w niniejszym opracowaniu jest ważny z uwagi na ciągle obecny w doktrynie prawniczej prymarny, prywatnoprawny charakter normatywny instytucji małżeństwa, przy jednoczesnym zrezygnowaniu z naukowego dyskursu prawniczego wykazującego publiczno-prawną specyfikę wymienionej instytucji. Wywiedzione wnioski powinny zachęcać do prowadzenia zaawansowanych badań naukowych w kierunku ukazywania instytucji małżeństwa w kategoriach prawa publicznego. Opracowanie wykorzystuje metody badawcze: dogmatyczną, doktrynalną, historyczno-komparatystyczną oraz dedukcyjną.

GENEZA I ZNACZENIE INSTYTUCJI MAŁŻEŃSTWA W PRAWIE CYWILNYM

Należy odnotować, iż małżeństwo w kulturze prawnej posiada długą tradycję. Sięga ono czasów antycznych. Niesporny jest pogląd, że związek małżeński podlegał regulacjom normatywnym prawa rzymskiego. K. Kolańczyk podkreślił, iż „prawnicy rzymscy oznaczali małżeństwo dwoma nazwami: *nuptiae* albo *matrimonium* (...) fundamentalne jest stwierdzenie, że był to związek jednego mężczyzny z jedną kobietą”¹. Co ważne, małżeństwo okresu antycznego Rzymu miało charakter monogamiczny. H. Insadowski z kolei stwierdził, że „małżeństwo, *matrimonium*, *nuptiae* stanowi unormowany przez prawo związek pomiędzy mężczyzną i kobietą, zawarty w celu całkowitej

¹ K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973, s. 222.

i trwałej wspólności życiowej”². Omawiając powyższe zagadnienia, należy zauważyć, że obok instytucji małżeństwa ciekawym rozwiązaniem prawnym była instytucja zaręczyn wykazująca swoiste cechy normatywne. Zdaniem autora „w epoce cesarstwa późniejszego zaręczyny zawierano za pomocą nieformalnego przyrzeczenia dokonanego na podstawie wzajemnej zgody stron, *consensus* (...) w czasie tym zaręczyny stają się umową, na mocy której mężczyzna i kobieta przyrzekają sobie wzajemnie zawarcie w przyszłości małżeństwa”³. W kontekście niniejszego stwierdzenia można uznać, iż wskazana umowa w pewien sposób przypominała współczesną umowę przedwstępną⁴. P. Niczyporuk natomiast dostrzegł, iż w wymienionym czasie „stosunki rodzinne i małżeńskie regulowano surowymi zasadami moralnymi i obyczajowymi. Na straży praw i obowiązków stały dobre obyczaje i nadzór cenzorów”⁵.

F. Koneczny, biorąc po uwagę pierwsze cywilizacje, przedstawia odrębne informacje społeczno-kulturowe na temat stanu małżeńskiego. W jego ujęciu „istnieją trzy systemy prawa familijnego, według monogamii, poligamii i poliandrii”⁶. Mając na uwadze poliandrię zastosowanie ma tybetańska instytucja *misziszombe*. W ocenie autora oznacza to, że „jest to kobieta, która uroczyście wybrana spośród najdorodniejszych dziewcząt poświęcona była kilku młodzieńcom nie posiadającym jeszcze żon; jeden z nich uznany za pierwszego ma ten przywilej, że mieszka wspólnie z *misziszombe*, która prowadzi całe jego gospodarstwo domowe, inni są jakby jej legalnymi kochankami”⁷.

Inne przesłanki determinowały poligamię. W przekonaniu historyka „branka wojenna jest przedslanniczką poligamii, stawała się własnością zdobywcy, a względem jego małżonki służebną. (...) u Nyaneków żona sama nastęrcza mężowi przyjaciółkę – a sobie pomocnicę – na czas periodów, choroby, ciąży, przestrzega się tylko, żeby niewolna nie stroiła się na równi ze swoją panią. (...) gdzie można żonę kupić, tam dla zamożniejszych otwarta droga do wielożeństwa; może być odsprzedawana, zamieniana, pożyczana nawet”⁸. Przedmiotowe ustalenia pozwalają wysunąć pogląd w zakresie upowszechnienia się instytucji małżeństwa w okresie antycznym. Niewątpliwie było ono zdeterminowane względami społeczno-kulturowymi. W dużej mierze u podstaw rzymskich rozwiązań prawnych kształtował się model małżeństwa w późniejszych okresach.

Dokonując analizy standardów prawnych w zakresie instytucji małżeństwa obowiązujących w poszczególnych epokach historycznych, warto zauważyć, iż odmiennie rozwijało się oraz funkcjonowało małżeństwo na ziemiach polskich w cza-

² H. Insadowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935, s. 60.

³ Ibidem, s. 33.

⁴ Zob. A. Grebieniow, *Umowa przedwstępna umową przyrzeczoną? Bezpośredni (najsilniejszy) skutek umowy przedwstępnej w prawie szwajcarskim*, „Prawo w Działaniu” 2016, nr 27.

⁵ P. Niczyporuk, *Zawarcie małżeństwa. Liberorum precreandorum causa w prawie rzymskim*, „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 3, s. 196.

⁶ F. Koneczny, *O wielkości cywilizacji*, Warszawa 2015, s. 148.

⁷ Ibidem, s. 149.

⁸ Ibidem, s. 150-152.

sach pierwszych Słowian. J. Bardach nadmienił, że „u wczesnych Słowian, aż po XIII w., istniało porwanie kobiet, niektórzy autorzy przyjmują, iż Słowianie znali zawieranie małżeństwa przez porwanie; o wiele pewniejszy jednak jest fakt zawierania małżeństwa przez kupno. (...) w Polsce podobnie jak u innych ludów słowiańskich, znano poligamię; Mieszko I przed zawarciem małżeństwa z Dąbrówką miał jakoby 7 żon, jeszcze w początku XII w. książę pomorski Warcisław miał obok żony 24 nałożnice”⁹.

Liczne ograniczenia dotyczące zawierania małżeństw istniały również w dobie feudalizmu późnego średniowiecza. K. Orzechowski odnotował, iż „władztwo pana z tytułu osobistego poddaństwa chłopów było w stosunkach wiejskich najwyraźniejsze i najłatwiej dostrzegalne. Oto bowiem jego bezpośrednim wyrazem było przytwierdzenie chłopca do ziemi, na jego podstawie pan mógł chłopca zwolnić z więzów zależności, albo go w poddaństwie utrzymać, na jego podstawie pan zezwalał chłopu na naukę rzemiosła, na służbę w mieście lub poza granicami swej wsi, na zawarcie małżeństwa – i przy tej okazji pobierał szereg opłat i danin”¹⁰.

Podobne obostrzenia dla chłopów obowiązywały w czasach nowożytnych. A. Terlikowski wskazał, że „ograniczenia wolności zawierania małżeństw chłopów w Polsce nowożytnej przybierały dwie formy. Pierwszą z nich było ustanawianie zakazów zawierania małżeństw z cudzymi poddanymi, jeśli miałyby to pociągać za sobą opuszczenie włości. Zakazy takie znajdujemy w niektórych wydawanych przez właścicieli wsi ustawach wiejskich. Przykładem może być Ordynacja we wsiach miasta Poznania Zegrzu i Ratajach, wydana w 1733 r. Nieco złagodzoną formą powyższego zakazu był wymóg pozwolenia pana wsi na małżeństwo poddanej chłopki z poddanym innego pana i zamieszkanie przez nią z mężem w cudzej włości. Małżeństwo zawarte wbrew zezwoleniu pana feudalnego nie było jednak uważane za nieważne. Za zezwolenie pan wsi pobierał opłatę”¹¹.

Instytucja prawna małżeństwa dość interesująco formułowała się również w Europie Zachodniej za czasów panowania Napoleona. A. Korzeniowska i J. Słyszewska zaznaczyły, iż „przepisy prawa małżeńskiego, zawarte w Kodeksie Napoleona w tytule V księgi pierwszej *O małżeństwie*, czyniły z instytucji małżeństwa umowę cywilną; małżeństwo miało czysto świecki charakter i było czynnością sformalizowaną”¹². E. Rojowska z kolei wskazała, że „Austriacki Kodeks Cywilny (*Allgemeines*

⁹ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski – tom I do połowy XV wieku*, Warszawa 1964, s. 77.

¹⁰ K. Orzechowski, *Władność feudalna i jej przemiany u schyłku epoki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1957, z. 2, s. 83.

¹¹ A. Terlikowski, *Ograniczenia wolności zawierania małżeństw ludności chłopskiej wynikające ze stosunków poddaństwa w Polsce nowożytnej na tle wybranych krajów europejskich*, [w:] *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego. Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2007, s. 50-51.

¹² A. Korzeniowska, J. Słyszewska, *Prawo małżeńskie w Kodeksie Napoleona*, „Studia Prawnoustrojowe” 2004, nr 3, s. 170.

Bürgerliches Gesetzbuch; dalej: ABGB) traktował małżeństwo jako umowę cywilną, lecz z uwzględnieniem przepisów prawa wyznaniowego¹³. Z. Zarzycki, omawiając wpływ francuskiego prawa na regulacje normatywne przyjęte na ziemiach polskich pod zaborami za H. Konic, podkreślił, iż „nowe prawo małżeńskie (i inne przepisy prawa cywilnego oraz o aktach stanu cywilnego) w praktyce funkcjonowało pod nazwą Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego i weszło w życie z dniem 1 stycznia 1826 r. (...) kodeks ten zakończył funkcjonowanie świeckiej (cywilnej) formy zawarcia małżeństwa w Królestwie Polskim, narzuconej kodyfikacją francuską (Kodeksem Napoleona) jeszcze w dobie Księstwa Warszawskiego w 1807 r; w to miejsce wprowadzono formę mieszaną (wyznaniowo-świecką) małżeństwa, jak to określano – ustawą narodową – polską; taki stan prawny utrzymał się w Królestwie Polskim do 12/24 czerwca 1836 r., kiedy to ukazem carskim – Prawo o małżeństwie zaprowadzono wyłącznie wyznaniową formę zawarcia małżeństwa”¹⁴.

Dalsze przeobrażenia w obszarze omawianej instytucji prawnej miały miejsce w okresie II Rzeczypospolitej. Z. Radwański i A. Olejniczak dostrzegli, iż „na terytorium objętym granicami Polski odrodzonej po I wojnie światowej obowiązywały różne systemy prawa cywilnego, przeważnie pochodzenia obcego”¹⁵. P. Fiedorczyk zauważył, iż w okresie II Rzeczypospolitej „prawo małżeńskie zostało skonstruowane według kryterium wyznaniowego w ten sposób, iż stosunkowo najdokładniej uregulowano małżeństwa prawosławnych, następnie małżeństwa osób należących do innych wyznań chrześcijańskich oraz małżeństwa osób wyznań niechrześcijańskich”¹⁶.

Istotne zmiany w prawie małżeńskim odnotowano dopiero po zakończeniu II wojny światowej. Kodyfikacji tego prawa dokonano na mocy ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny¹⁷. Zgodnie z treścią przepisu art. 1 § 1 wymienionego aktu prawnego małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta złożą przed urzędnikiem stanu cywilnego zgodne oświadczenia, że wstępują w związek małżeński.

Aktualnie obowiązującym źródłem prawa prywatnego regulującym problematykę instytucji małżeństwa w prawie polskim pozostaje ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹⁸. W myśl treści przepisu art. 1 niniejszego aktu normatywnego małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński. Małżeństwo zostaje również zawarte,

¹³ E. Rojowska, *Prawo małżeńskie osobowe na ziemiach polskich. System mieszany (Austriacki Kodeks Cywilny) i wyznaniowy (Zwód Praw Cesarstwa Rosyjskiego)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. 17, s. 383.

¹⁴ Z. Zarzycki, *Obrońca węzła małżeńskiego w świeckim prawie małżeńskim w Królestwie Polskim w XIX w.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3, s. 1033.

¹⁵ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017, s. 19.

¹⁶ P. Fiedorczyk, *Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003, s. 511.

¹⁷ Dz.U. z 1950 r., nr 35, poz. 308.

¹⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086.

gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu Kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego. Powyższa norma prawna ma zastosowanie, jeżeli ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa regulująca stosunki między państwem a Kościołem albo innym związkiem wyznaniowym przewiduje możliwość wywołania przez związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu tego Kościoła albo innego związku wyznaniowego takich skutków, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Mężczyzna i kobieta, będący obywatelami polskimi przebywającymi za granicą, mogą zawrzeć małżeństwo również przed polskim konsulem lub przed osobą wyznaczoną do wykonywania funkcji konsula.

Wybrane powyżej zagadnienia stanowią jedynie pewien fragment problematyki wpisującej się w obszar rozwoju instytucji małżeństwa pozwalający na ukazanie rysu historycznego tej instytucji na przestrzeni czasu. Na podobnym stanowisku stoi judykatura. Zgodnie z uchwałą¹⁹ składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego w Warszawie małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu Kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa (art. 1 § 2 KRO).

MAŁŻEŃSTWO JAKO INSTYTUCJA PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

Małżeństwo pozostaje instytucją prawa konstytucyjnego²⁰. W. Abraham podkreślił, że „systematyka prawa zalicza małżeństwo do działu prawa prywatnego, chociaż stosunek ten w rzeczywistości czystym stosunkiem prawno-prywatnym nie jest, ze względu bowiem na jego doniosłe znaczenie społeczne i polityczne przeważa w nim raczej element publiczno-prawny”²¹.

Podążając tym tokiem myślowym, warto zauważyć, iż cywilno-prawne determinanty procesu rodzinnego przysłoniły jakby charakter publiczno-prawny związku małżeńskiego istniejący w systemie prawnym. Trudno również nie dostrzec, iż

¹⁹ Uchwała składu siedmiu sędziów SN w Warszawie z dnia 10 maja 2023 r., III CZP 71/22, Legalis nr 2924661.

²⁰ Zob. B. Banaszkiwicz, *Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18. Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, z. 3.

²¹ W. Abraham, *Zagadnienia kodyfikacji prawa małżeńskiego*, Lwów 1927, s. 2.

w obliczu trwającej dyskusji politycznej na temat współczesnego rozumienia instytucji małżeństwa niniejszej tematyce dużą uwagę poświęcił ustrojodawca. Stosownie do treści przepisu art. 18 Konstytucji RP²² z dnia 2 kwietnia 1997 roku małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. W tak ukształtowanym rozumieniu tej instytucji w prawie polskim u podstaw doktryny prawniczej pojawiają się wnioski w zakresie jednoznacznego modelu interpretowania związku małżeńskiego. B. Banaszak nadmienił, iż „konstytucja określa małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. Użycie liczby pojedynczej wyraźnie wskazuje, że chodzi tu o związek jednej kobiety i jednego mężczyzny. Konstytucja łączy z nim pojęcie rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa, co oznacza, że ustawodawca nie ma możliwości ani zmiany tej definicji, ani formułowania takich konstrukcji prawnych, które ograniczałyby funkcje związane z rodzicielstwem rozumianym jako prokreacja i wychowanie dzieci. Ma to szczególne znaczenie dla aksjologii Konstytucji i wskazuje, że ustrojodawca daje wyraz tradycyjnemu, ukształtowanemu przez wieki, rozumieniu pojęć użytych w art. 18. Stanowi to reakcję na występujące w ustrojach totalitarnych i okresach rewolucyjnych deprecjonowanie instytucji małżeństwa i rodziny. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera ewentualność przyjęcia przez ustawodawcę występujących w niektórych państwach konstrukcji rejestrowanych związków partnerskich osób tej samej płci i ich relacji do instytucji małżeństwa, a tym samym ich zgodności z Konstytucją”²³.

Na ten temat wypowiedziała się judykatura. Zgodnie z wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie²⁴ w świetle prawa obowiązującego w Polsce małżeństwa jedнопłciowe są niedopuszczalne. Wedle z kolei postanowienia Sądu Apelacyjnego w Katowicach²⁵ przyjęcie stanowiska, że ustrojodawca wskazał w Konstytucji odmienną płci jako konstytutywny wyznacznik małżeństwa. znajduje ponadto uzasadnienie w art. 1 KRO, w którym ustawodawca określił przesłanki zawarcia małżeństwa. Przepis ten, realizując zasadę wyrażoną w art. 18 Konstytucji, jednoznacznie wskazuje, że jedynie kobieta i mężczyzna mogą zawrzeć związek małżeński. Świadczy to o woli i konsekwencji ustawodawcy w określeniu małżeństwa jedynie jako związku kobiety i mężczyzny. Taki stan rzeczy skłania do stwierdzenia, iż zawarcie związku małżeńskiego musi pozostać prawem podmiotowym wyłącznie par mieszanych. W polskiej kulturze prawnej tradycja instytucji małżeństwa sięga czasów X wieku oraz zespala wartości obyczajowe i religijne. Odwieczny sposób

²² Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, z 2001 r. nr 28, poz. 319, z 2006 r. nr 200, poz. 1471, z 2009 r., nr 114, poz. 946.

²³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, Warszawa 2012, s. 147-148.

²⁴ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 28 lutego 2018 r., II OSK 1112/16, Legalis nr 1740407.

²⁵ Postanowienie SA w Katowicach z dnia z dnia 13 czerwca 2017 r., V ACz 495/17, Legalis nr 1637563.

rozumienia małżeństwa za sprawą Pisma Świętego nigdy nie będzie sprzyjał ideom tworzenia jednopłciowych małżeństw. Odrębny model rodziny wiązałby się ze załamaniem całego systemu religijnego, co na szczeblu krajowym nie jest możliwe w obliczu silnie zakorzenionej tradycji w kulturze. Zmiana obowiązującego paradygmatu instytucji małżeństwa w silnie wyznaniowym społeczeństwie stanowiłaby wyraz pogwałcenia dotychczasowego porządku publicznego, naruszenia przyjętych wartości oraz działania w sprzeczności z dobrem wspólnym.

Zdaniem B. Banaszaka „objęcie ochroną i opieką RP małżeństwa, rodziny i rodzicielstwa nakłada na władze publiczne określone obowiązki związane z realizacją wskazanych przez ustrojodawcę celów działalności tych władz. (...) z art. 18 wypływają nałożone na władze publiczne obowiązki zabezpieczenia małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa przed wszelkimi zagrożeniami dla ich normalnego funkcjonowania; obowiązki te obejmują nie tylko odpieranie zagrożeń ze strony podmiotów zewnętrznych wobec rodziny (np. zagrożeń moralnych dla dzieci), lecz także podejmowanie przez organy państwowe odpowiednich działań w sferze społecznej i gospodarczej wspierającej funkcjonowanie małżeństwa i rodziny oraz umacniającej więzi łączące małżonków i rodzinę”²⁶.

Przywołane stwierdzenia jednoznacznie dowodzą, iż instytucja małżeństwa podlega silnemu reżimowi prawa konstytucyjnego oraz wykazuje znaczenie publiczno-prawne. Obowiązek państwa sprawowania troski o małżeństwo rozwija się również na gruncie innych gałęzi prawa publicznego, szczególnie w prawie administracyjnym.

MAŁŻEŃSTWO JAKO INSTYTUCJA PRAWA ADMINISTRACYJNEGO

Przystępując do analizy małżeństwa jako instytucji prawa administracyjnego, rozważania należy rozpocząć od problematyki dotyczącej aktów stanu cywilnego, w tym aktu małżeństwa. Aktualnie podstawę prawną stanowi ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego²⁷. Pierwsze regulacje prawne w tej materii sięgają czasów przełomu późnego średniowiecza oraz wczesnej nowożytności. K. Kwiatkowska podkreśliła, że „historyczne uwarunkowanie aktów stanu cywilnego nie jest tylko przedmiotem regulacji państwowej, ale także regulacji prawa kościelnego; obowiązek rejestracji ślubów i chrztów w parafiach wprowadził Sobór trydencki w 1563 roku. (...) pierwszym państwem, w którym wprowadzono regulację świecką przedmiotowych zagadnień, była Francja; na mocy dekretu Zgromadzenia Narodowego z 1792 roku podczas Wielkiej Rewolucji Francuskiej powołano

²⁶ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 151-152.

²⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 463.

świeckie urzędy stanu cywilnego, którym powierzono prowadzenie aktów stanu cywilnego; system ten przejęły inne państwa; w Polsce wyróżniamy kilka okresów rejestracji aktów stanu cywilnego; pierwszy to okres do roku 1914, kolejny obejmuje lata Polski międzywojennej – do września 1939 roku²⁸.

Na gruncie tych zagadnień normatywnych ukształtowany został administracyjno-prawny status jednostki. Zgodnie z treścią przepisu art. 2 wymienionej ustawy stanem cywilnym jest sytuacja prawna osoby wyrażona przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowana przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów lub decyzje organów, stwierdzona w akcie stanu cywilnego. Rejestracji stanu cywilnego dokonuje się w rejestrze stanu cywilnego w formie aktów stanu cywilnego. I tak, aktem stanu cywilnego jest wpis o urodzeniu, małżeństwie albo zgonie w rejestrze stanu cywilnego wraz z treścią późniejszych wpisów wpływających na treść lub ważność tego aktu. Przedmiotowy akt jest sporządzony z chwilą dokonania wpisu o urodzeniu, małżeństwie albo zgonie w rejestrze stanu cywilnego. Czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego innych niż akty stanu cywilnego dokonuje się w formie decyzji administracyjnej albo czynności materialno-technicznej. Odmowa dokonania czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego następuje w formie decyzji administracyjnej. Analogiczne poglądy wynikają z poglądów doktryny prawniczej. Zdaniem Z. Leońskiego „problematyka aktów stanu cywilnego wiąże się z rejestracją określonych faktów dotyczących osób fizycznych; jest to sfera regulacji administracyjno-prawnej, niemniej powiązana z problematyką prawa cywilnego, ściślej – prawa rodzinnego”²⁹.

Trzeba zauważyć, iż z punktu widzenia nauki prawa administracyjnego dla instytucji małżeństwa znamienne rolę spełnia akt małżeństwa. Wedle treści przepisu art. 86 *de lege lata* ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego kierownik urzędu stanu cywilnego, który przyjął oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński, sporządza akt małżeństwa najpóźniej w następnym dniu roboczym. Jeżeli zawarcie małżeństwa nastąpiło przed konsulem, przesyła on niezwłocznie protokół złożenia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński. Akt małżeństwa sporządza się najpóźniej w następnym dniu roboczym po dniu otrzymania tego protokołu. W przypadku zawarcia małżeństwa wyznaniowego, akt małżeństwa sporządza się najpóźniej w następnym dniu roboczym po otrzymaniu od duchownego dokumentów zawierających oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński.

Definicję aktu małżeństwa podaje również judykatura. W myśl wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie³⁰ akt małżeństwa, jako jeden z trzech możliwych do wydania w polskim systemie prawnym aktów stanu cywilnego

²⁸ K. Kwiatkowska, *Zagadnienia ogólne o aktach stanu cywilnego*, [w:] *Administracyjnoprawny status jednostki (wybrane zagadnienia)*, red. M. Stych, Częstochowa 2012, s. 103-104.

²⁹ Z. Leoński, *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2009, s. 78.

³⁰ Wyrok NSA w Warszawie z dnia 22 czerwca 2021, II OSK 2608/19, Legalis nr 2596378.

zgodnie z art. 2 ust. 3 ustawy z 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego stanowi wyłączny dowód zawarcia prawnie uznawanego w Polsce związku.

Mając na względzie niniejsze regulacje prawne, warto zwrócić uwagę na charakter prawny aktu małżeństwa. Akt małżeństwa stanowi utrwalenie prywatnoprawnych zgodnych oświadczeń nupturientów, a w prawie procesowym ma status dokumentu urzędowego. Czynnością materialno-techniczną jest z kolei akt jego rejestracji. Innymi słowy, akt małżeństwa oznacza zdarzenie prawne wywołane czynnością prawną nupturientów (oświadczeniem woli wstąpienia w związek małżeński) dokonaną przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oraz rejestrację tego zdarzenia posiadającą charakter urzędowego wpisu w rejestrze stanu cywilnego. A. Szadok-Bratuń dostrzegła, iż „termin ten oznacza wpis (...) odnotowujący zdarzenie prawne kształtujące stan cywilny, tj. zawarcie małżeństwa w formie kanonicznej (wyznaniowej) albo cywilnej, sporządzony wedle wzoru druku aktu małżeństwa”³¹.

Idąc tym tokiem myślowym, trzeba skłaniać się ku stwierdzeniu, iż akt małżeństwa na gruncie prawnych form działania organów administracji publicznej jest przykładem wewnętrznego aktu administracyjnego. W ocenie autorki „akt małżeństwa (...) wypada zakwalifikować do kategorii aktów wewnętrznych, gdyż taki walor przypisał mu sam ustawodawca”³². Za takim argumentem przemawiają względy ograniczonego dostępu do tego dokumentu osobom zainteresowanym. Ich uprawnieniem jest wyłącznie wnioskowanie o wydanie odpisów aktu stanu cywilnego: skróconego lub zupełnego. Ten pogląd reprezentowany jest przez judykaturę. Zgodnie z wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Rzeszowie³³ w aktualnym stanie prawnym brak jest podstawy materialnoprawnej do wydania oryginałów aktów stanu cywilnego oraz oryginałów dokumentów z akt zbiorowych rejestracji stanu cywilnego.

Obok wymienionej tematyki sytuującej związek małżeński w kategoriach instytucji prawa administracyjnego dalszych relacji względem wskazanej gałęzi prawa należy poszukiwać u podstaw rozwiązań prawnych dotyczących pomocy społecznej, świadczeń rodzinnych, funduszu alimentacyjnego, zasiłków popularnie nazywanych 500+ lub pieczy zastępczej. Warto również pamiętać, że w sferze szeroko rozumianego prawa administracyjnego ustawodawca zrezygnował z ochrony instytucji małżeństwa na rzecz wzmożonej troski o dobro rodziny. Niemniej pamiętać trzeba, że fundamentem prawidłowo i trwale funkcjonującej rodziny zawsze będzie małżeństwo. Na podstawie treści przepisu art. 2 i nast. ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej³⁴ pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przewy-

³¹ A. Szadok-Bratuń, *Procedura zawierania małżeństwa „konkordatowego” w kontekście polskiego prawa administracyjnego*, Wrocław 2013, s. 333.

³² *Ibidem*, s. 357.

³³ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia z dnia 11 stycznia 2022 r., II SA/Rz 1655/21, Legalis nr 2659316.

³⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 901.

ciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka.

Rodzina stała się także przedmiotem zainteresowania państwa za sprawą ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych³⁵. Wedle treści przepisu art. 2 wskazanego aktu prawnego przedmiotowymi świadczeniami są: zasiłki rodzinne, świadczenia opiekuńcze, tj. zasiłek pielęgnacyjny oraz świadczenie pielęgnacyjne, zapomogi i świadczenia wypłacane przez gminy, jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka oraz świadczenia rodzicielskie.

Taki sposób uregulowania normatywnego świadczy o ochronie rodziny, trosce o jej poziom życia społecznego, edukację i zdrowie małoletnich. Co więcej, w przypadku uchylania się dłużnika alimentacyjnego od obowiązku spełniania świadczenia, ustawodawca w trybie przepisów ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów³⁶ przewidział instrumenty prawne w ramach tzw. funduszu alimentacyjnego. Stosownie do treści przepisu art. 9 ust. 1 i 1a tej ustawy świadczenia z funduszu alimentacyjnego przysługują osobie uprawnionej do ukończenia przez nią 18. roku życia, albo w przypadku gdy uczy się w szkole lub szkole wyższej, do ukończenia przez nią 25. roku życia, albo w przypadku posiadania orzeczenia o znacznym stopniu niepełnosprawności – bezterminowo. W przypadku ukończenia przez osobę uprawnioną szkoły wyższej w trakcie ostatniego roku studiów prawo do świadczeń z funduszu alimentacyjnego przysługuje do zakończenia tego roku studiów, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez osobę uprawnioną 25. roku życia.

Poza tym zabezpieczenie finansowe rodziny, w tym instytucji małżeństwa, ma miejsce za sprawą norm ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci. Tutaj znalazły się regulacje prawne dotyczące świadczenia wychowawczego, potocznie określanego „500+”. Wedle treści przepisu art. 2 wskazanej ustawy celem niniejszego świadczenia jest częściowe pokrycie wydatków związanych z wychowywaniem dziecka, w tym z opieką nad nim i zaspokojeniem jego potrzeb życiowych. Warto dodać, że począwszy od dnia 1 stycznia 2024 r. wysokość tego świadczenia na jedno dziecko będzie wynosiła 800 zł.

Daleko idące wsparcie finansowe na gruncie norm prawa administracyjnego uzyskiwały rodziny zastępcze w świetle przepisów ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej³⁷. Zgodnie z treścią przepisu art. 80 wymienionego aktu prawnego rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka, na każde umieszczone dziecko, przysługuje świadczenie

³⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 390, 658, 852, 1429.

³⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1300, 1429.

³⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1426, 1429.

na pokrycie kosztów jego utrzymania, nie niższe niż kwota: 695 zł miesięcznie – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej spokrewnionej lub 1052 zł miesięcznie – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej zawodowej, rodzinie zastępczej niezawodowej lub rodzinnym domu dziecka. Ponadto dzieciom legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności przysługuje dodatek w zwiększonej wysokości ze względu na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania tego dziecka. W obliczu poczynionej analizy przedstawiającej małżeństwo jako instytucję prawa administracyjnego wolno wysunąć stwierdzenie, iż ustawodawca na gruncie norm prawa przedmiotowego nie tylko rodzinę objął szeroką ochroną prawną, ale również małżeństwo będące jej centralnym elementem. W ten sposób przepis art. 18 Konstytucji RP znalazł konkretyzację w normach prawa administracyjnego, które dają wyraz wartościom ustawy zasadniczej.

MAŁŻEŃSTWO JAKO INSTYTUCJA PRAWA KARNEGO

Omawiając charakter normatywny małżeństwa jako instytucji prawa publicznego, nie sposób pominąć problematyki karno-prawnej. Nie powinno umknąć uwadze, iż przepisy prawa karnego zasadniczo mają zastosowanie wobec analizowanej instytucji w sytuacji zaistnienia przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, o czym stanowi rozdział XXVI ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny³⁸.

Szeroko rozpoznawanym rodzajem przestępstwa jest bigamia. Stosownie do treści przepisu art. 206 k.k. kto zawiera małżeństwo, pomimo że pozostaje w związku małżeńskim, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. J. Lachowski i A. Marek stwierdzili, że „bigamia jest przestępstwem przeciwko prawidłowości założenia rodziny, która w prawie polskim opiera się na małżeństwie monogamicznym; obowiązujący kodeks karny (art. 206 k.k.) ogranicza pojęcie bigamii do zawarcia małżeństwa przez osobę pozostającą w związku małżeńskim; nie wyklucza to możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osoby, która nie pozostawała wcześniej w związku małżeńskim i zawiera taki związek z osobą, która go wcześniej zawarła, a to z uwagi na określone w art. 21 k.k. zasady odpowiedzialności za współdziałanie; konieczna jest jednak świadomość współdziałającego, że sprawca pozostaje w ważnym związku małżeńskim”³⁹. Innymi słowy, bigamia może być oszukańczym działaniem sprawcy tego czynu wobec nupturienta wstępującego w związek małżeński polegającym na błędnym posiadaniu informacji przez osobę o braku przeszkód prawnych do jego zawarcia z uwagi na stan cywilny lub działaniem sprawcy tego czynu w poro-

³⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, 2128.

³⁹ J. Lechowski, A. Marek, *Prawo karne – zarys problematyki*, Warszawa 2016, s. 310.

zumieniu ze współsprawcą, czyli w warunkach wzajemnej świadomości względem zaistnienia przeszkód prawnych do zawarcia małżeństwa z uwagi na trwanie co najmniej jednego nupturienta w związku małżeńskim.

W kręgu zainteresowania wymienionej gałęzi prawa pozostają również czyny penalizowane karnie wyzwalające przemoc domową. W myśl treści przepisu art. 207 k.k. kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Co ważne, kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Jeżeli wskazane czyny połączone były ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Jeżeli następstwem tych czynów było targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca od dnia 1 października 2023 r. podlega zwiększonej karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15.

Wymienione w przepisach pojęcia zostały zdefiniowane w orzecznictwie sądowym. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego w Warszawie⁴⁰ za osobę nieporadną należy uznać osobę w bardzo młodym wieku (kilkuletnie lub młodsze dziecko), które z racji swojego niedojrzałego wieku, rozwoju psychicznego i fizycznego nie są w stanie samodzielnie egzystować i wymagają wyjątkowej, szczególnej czułości, troski, szacunku i dbałości ze strony opiekunów prawnych. Wedle z kolei wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie⁴¹ pojęcie „szczególnego okrucieństwa” ma charakter ocenny. W pełni należy podzielić ugruntowany w orzecznictwie pogląd, że „szczególne okrucieństwo” winno być odnoszone do zachowania wyjątkowo drastycznego i odrażającego, przy czym znamieniem kwalifikującym jest nie samo „okrucieństwo” (zwykłe okrucieństwo), lecz okrucieństwo „szczególne”, które jest określeniem stopniowalnym tego znamienia. Dokonując analizy i wykładni przepisu, trzeba odnotować, że termin znęcania się w linii orzeczniczej często posiada odniesienie względem małżonków. W myśl wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku⁴² pojęcie znęcania się w podstawowej postaci ze swej istoty zakłada powtarzanie przez sprawcę w pewnym przedziale czasu zachowań skierowanych wobec pokrzywdzonego. Dopiero pewna suma tych zachowań decyduje o wyczerpaniu znamion przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. Czyn kwalifikowany z tego artykułu jest przestępstwem umyślnym i może być dokonany tylko z zamiarem bezpośrednim. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się małżonków. Natomiast zachowanie się ich może wyczerpywać jednostkowo znamiona przestępstw znieważania bądź naruszania nietykalności fizycznej. W obliczu tych norm nasuwa się stwierdzenie,

⁴⁰ Wyrok SN w Warszawie z dnia z dnia 26 stycznia 2022 r., IV KK 550/21, Legalis nr 2714169.

⁴¹ Wyrok SA w Warszawie z dnia z dnia 8 lipca 2021 r., II AKa 313/20, Legalis nr 2604860.

⁴² Wyrok SA w Gdańsku z dnia z dnia 27 sierpnia 2014 r., II AKa 236/14, Legalis nr 1241282.

iz wymienione przestępstwa często występują w środowiskach rodzinnych, w których ma miejsce nadużywanie alkoholu lub innych środków odurzających⁴³.

Innym rodzajem czynów sankcjonowanych karnie są działania sprawcy zmierzające w kierunku rozpijania małoletniego, o czym stanowi 208 k.k., wedle którego kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. J. Sawicki za Z. Czeszejko-Sochackim stwierdza, że „w literaturze podaje się, iż przedmiotem ochrony penalizacji z art. 208 k.k. jest prawidłowy fizyczny, psychiczny i społeczny rozwój małoletniego, a zatem wolny od zakłóceń, jakie związane są ze spożywaniem alkoholu i oddziaływaniem na młody organizm”⁴⁴.

Analizując przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, należy podkreślić, że art. 209 k.k. stał się podstawą do karania dłużników alimentacyjnych w okolicznościach notorycznego uchylania się od ciężącego na nich obowiązku. I tak, kto uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Jeżeli sprawca tego czynu naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Trzeba zwrócić uwagę, że *ratio legis* prawodawcy wynikający z tego przepisu związany jest z koniecznością prawnego wyegzekwowania od dłużnika alimentacyjnego obowiązku w zastosowaniu sankcji karnych. Ł. Rosiak stwierdził, że „w 2015 roku komornicy sądowi działający w naszym kraju prowadzili ponad 610 000 postępowań egzekucyjnych z zakresu alimentów (z tej sumy blisko 10% to sprawy nowe). Skuteczność w zakresie egzekucji ww. puli spraw wyniosła zaledwie 20%”⁴⁵.

Paradygmat rozumienia tego przestępstwa wynika również z poglądów judykatury. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego w Warszawie⁴⁶ dla skazania za przestępstwo niealimentacji określone w art. 209 § 1 k.k. nie wystarczy samo stwierdzenie, że oskarżony nie płaci alimentów, do których łożenia był zobowiązany, lecz konieczne jest równoczesne ustalenie, iż od tego obowiązku „uchyla się”, przy czym uchylanie

⁴³ Zob. J. Halicki, *Nadużywanie alkoholu jako czynnik ryzyka przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 3.

⁴⁴ J. Sawicki, *Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu*, [w:] *Prawo życia i śmierci*, red. M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowy, Wrocław 2013, s. 108.

⁴⁵ Ł. Rosiak, *Nowelizacja artykułu 209 kodeksu karnego. Analiza proponowanych zmian*, „Zeszyty Prawnicze” 2017, nr 2, s. 103.

⁴⁶ Wyrok SN w Warszawie z dnia 20 maja 2023 r., II KK 135/23, Legalis nr 2937777.

się od obowiązku łożenia na rzecz osoby uprawnionej do alimentów zachodzi wtedy, gdy zobowiązany, mając obiektywną możliwość wykonywania tego obowiązku, nie dopełnia go ze złej woli. W szczególności ma to miejsce wtedy, kiedy wykazuje negatywny stosunek psychiczny do wykonywania ciężącego na nim obowiązku, co sprawia, że mimo obiektywnej możliwości jego wykonania, obowiązku tego umyślnie nie wypełnia, gdyż wypełnić go nie chce lub też go lekceważy. Ten negatywny stosunek psychiczny winien być przy tym wykazany stosownymi dowodami.

Równie ważnym rozwiązaniem normatywnym w zakresie penalizowania przestępstw przeciwko rodzinie i opiece jest przepis art. 210 k.k., w myśl którego kto wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jeżeli następstwem tego czynu jest śmierć osoby, sprawca od dnia 1 października 2023 r. podlega zwiększonej karze pozbawienia wolności od lat 2 do 15. Kwestie dotyczące porzucenia lub zaniedbania rodzicielskiego są przedmiotem zainteresowania mediów. Zgodnie natomiast z treścią przepisu art. 211 k.k. kto, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Ważny pogląd w zakresie interpretacji tego przepisu wynika z orzecznictwa sądowego. Stosownie do postanowienia Sądu Najwyższego w Warszawie⁴⁷ dopóki rodzicowi małoletniego przysługuje pełnia władzy rodzicielskiej, nie może być on podmiotem przestępstwa z art. 211 k.k. Może się nim stać dopiero wtedy, gdy został on pozbawiony władzy rodzicielskiej, została mu ona ograniczona albo zawieszona. Przepis ten często powoływany jest w obliczu uprowadzeń rodzicielskich⁴⁸ procedowanych w trybie norm Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25 października 1980 r.⁴⁹

Niezwykle doniosłą regulacją prawną mającą zastosowaniem w prawie karnym jest przepis art. 211a k.k. będący podstawą ścigania sprawców nielegalnej adopcji. Istnieje on w prawie karnym od 2010 roku. Na podstawie tej normy kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, zajmuje się organizowaniem adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Tej samej karze podlega, kto, będąc osobą, której przysługuje władza rodzicielska nad dzieckiem, wyraża zgodę na adopcję tego dziecka przez inną osobę w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, zatajając ten cel przed sądem orzekającym w postępowaniu w sprawie o przysposobienie, a w przypadku wyra-

⁴⁷ Postanowienie SN w Warszawie z dnia 28 czerwca 2021 r., IV KK 260/21, Legalis nr 2653876.

⁴⁸ Zob. A. Dąbowska, M. Wojtkowiak, *Uprowadzenia i porwania rodzinne. Wybrane konteksty kryzysów rodziny i próby ich rozwiązywania*, „Problemy Opiekunczo-Wychowawcze” 2018, z. 5.

⁴⁹ Dz.U. 1995, nr 108, poz. 528.

żenia przez rodzica zgody na przysposobienie dziecka w przyszłości bez wskazania osoby przysposabiającego – przed sądem przyjmującym oświadczenie o wyrażeniu tej zgody lub z pominięciem postępowania w sprawie o przysposobienie. Tej samej karze podlega, kto wyraża zgodę na adopcję dziecka przez siebie w powyżej opisanych warunkach. Trzeba pamiętać, iż z uwagi na brak biologicznej możliwości posiadania dzieci przez małżonków w praktyce pojawiały się sytuacje handlu dziećmi lub korzystania z nielegalnej surogacji. Wymieniona norma prawna ma na celu zapobieżenie tym sytuacjom.

PODSUMOWANIE

W świetle dotychczasowej analizy nasuwają się znamienne konkluzje. Instytucja małżeństwa nie pozostaje wyłącznie rozwiązaniem normatywnym zdeterminowanym przepisami prawa prywatnego. Wykazuje ona cechy swoiste, charakterystyczne dla prawa publicznego. Taki stan rzeczy sprawia, że problematyka dotycząca małżeństw podlega reglamentacjom prawa konstytucyjnego, administracyjnego oraz karnego. Trudno nie dostrzec, że prawo prywatne jest podłożem właściwym dla zawierania małżeństw, a więc sferą nawiązywania stosunku cywilnoprawnego w płaszczyźnie prawa rodzinnego. Pomimo że skutki prawne dotyczące małżeństwa tworzą się u podstaw prawa cywilnego, tutaj bowiem w procesie cywilnym oraz w zastosowaniu regulacji prawa rodzinnego i opiekuńczego dochodzi do wyrokowania o separacji, rozwodzie, unieważnieniu małżeństwa, orzeczenia alimentów etc., to następstwa prawne wynikające z zawartego w przeszłości związku małżeńskiego kształtują się w płaszczyźnie prawa publicznego. Zwykle małżeństwo korzysta z różnych świadczeń rodzinnych regulowanych przepisami prawa administracyjnego. Podstawy prawne do ścigania przestępców popełniających czyny wymierzone przeciw rodzinie znajdują się z kolei w prawie karnym. W kwestii problematyki dotyczącej małżeństw nie sposób jest więc postawić linię demarkacyjną pomiędzy prawem prywatnym oraz prawem publicznym. Z tych względów instytucja małżeństwa posiada charakter publiczno-prawny. Ten sposób rozumienia małżeństwa powinien być rozwijany w nauce prawa. W tym miejscu można by również postawić dość odważną tezę, iż w celu ujednoczenia charakteru prawnego instytucji małżeństwa w prawie polskim ceremonię zawarcia małżeństwa należałoby wyłączyć z kręgu procedur administracyjnych realizowanych w USC oraz poddać kognicji sędziom rodzinnym. W takiej sytuacji doszłoby do umocnienia prywatnoprawnego paradygmatu instytucji małżeństwa. *A contrario* można wyobrazić sobie takie rozwiązanie prawne, w którym sprawy z zakresu orzekania separacji, rozwodu lub unieważnienia małżeństwa zostałyby poddane władztwu administracyjnemu. Niewątpliwie za takim argumentem przemawia instytucja rozprawy administracyjnej uregulowania w procedurze administracyjnej

przepisami ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego⁵⁰. Niemniej z uwagi na szeroką płaszczyznę problemową wymieniona tematyka powinna zostać objęta opracowaniem monograficznym.

Bibliografia

Literatura

- Abraham W., *Zagadnienia kodyfikacji prawa małżeńskiego*, Lwów 1927.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, Warszawa 2012.
- Banaszkiewicz B., *Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny. O niektórych implikacjach art. 18. Konstytucji RP*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, z. 3.
- Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski – tom I do połowy XV wieku*, Warszawa 1964.
- Dąbowska A., Wojtkowiak M., *Uprowadzenia i porwania rodzinne. Wybrane konteksty kryzysów rodziny i próby ich rozwiązywania*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2018, z. 5.
- Fiedorczyk P., *Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie – idee – prawo*, red. A. Lityński, P. Fiedorczyk, Białystok 2003.
- Grebieniow A., *Umowa przedwstępna umową przyrzeczoną? Bezpośredni (najsilniejszy) skutek umowy przedwstępnej w prawie szwajcarskim*, „Prawo w Działaniu” 2016, nr 27.
- Halicki J., *Nadużywanie alkoholu jako czynnik ryzyka przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 3.
- Insadowski H., *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935.
- Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 1973.
- Koneczny F., *O wielkości cywilizacji*, Warszawa 2015.
- Korzeniowska A., Słyszewska J., *Prawo małżeńskie w Kodeksie Napoleona*, „Studia prawnoustrojowe” 2004, nr 3.
- Kwiatkowska K., *Zagadnienia ogólne o aktach stanu cywilnego*, [w:] *Administracyjnoprawny status jednostki (wybrane zagadnienia)*, red. M. Stych, Częstochowa 2012.
- Lechowski J., Marek, A. *Prawo karne – zarys problematyki*, Warszawa 2016.
- Leoński Z., *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2009.
- Niczyporuk P., *Zawarcie małżeństwa. Liberorum precreandorum causa w prawie rzymskim*, „Zeszyty Prawnicze” 2014, nr 3.
- Orzechowski K., *Władność feudalna i jej przemiany u schyłku epoki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1957, z. 2.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017.

⁵⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 775.

Rojowska E., *Prawo małżeńskie osobowe na ziemiach polskich. System mieszany (Austriacki Kodeks Cywilny) i wyznaniowy (Zwód Praw Cesarstwa Rosyjskiego)*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2017, t. 17.

Rosiak Ł., *Nowelizacja artykułu 209 kodeksu karnego. Analiza proponowanych zmian*, „Zeszyty Prawnicze” 2017, nr 2.

Sawicki J., *Prawnokarna ochrona małoletnich przed szkodliwym działaniem alkoholu*, [w:] *Prawo życia i śmierci*, red. M. Sadowski, A. Szychalska, K. Sadowy, Wrocław 2013.

Szadok-Bratuń A., *Procedura zawierania małżeństwa „konkordatowego” w kontekście polskiego prawa administracyjnego*, Wrocław 2013.

Terlikowski A., *Ograniczenia wolności zawierania małżeństw ludności chłopskiej wynikające ze stosunków poddaństwa w Polsce nowożytnej na tle wybranych krajów europejskich*, [w:] *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego. Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2007.

Zarzycki Z., *Obrońca węzła małżeńskiego w świeckim prawie małżeńskim w Królestwie Polskim w XIX w.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, nr 3.

Akty normatywne

Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25 października 1980 r. (Dz.U. 1995 nr 108, poz. 528).

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, z 2001 r. nr 28, poz. 319, z 2006 r. nr 200, poz. 1471, z 2009 r., nr 114, poz. 946).

Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn. Dz.U. 2020, poz. 463).

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1300, 1429).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 901).

Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 390, 658, 852, 1429).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 1950, 2128).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 775).

Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r., nr 35, poz. 308).

Orzecznictwo

Uchwała składu siedmiu sędziów SN w Warszawie z dnia 10 maja 2023 r., III CZP 71/22, Legalis nr 2924661.

Wyrok SN w Warszawie z dnia 20 maja 2023 r., II KK 135/23, Legalis nr 2937777.

Wyrok SN w Warszawie z dnia z dnia 26 stycznia 2022 r., IV KK 550/21, Legalis nr 2714169.

Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia z dnia 11 stycznia 2022 r., II SA/Rz 1655/21, Legalis nr 2659316.

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 22 czerwca 2021, II OSK 2608/19, Legalis nr 2596378.

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 28 lutego 2018 r., II OSK 1112/16, Legalis nr 1740407.

Wyrok SA w Warszawie z dnia z dnia 8 lipca 2021 r., II AKa 313/20, Legalis nr 2604860.

Wyrok SA w Gdańsku z dnia 27 sierpnia 2014 r., II AKa 236/14, Legalis nr 1241282.

Postanowienie SN w Warszawie z dnia 28 czerwca 2021 r., IV KK 260/21, Legalis nr 2653876.

Postanowienie SA w Katowicach z dnia z dnia 13 czerwca 2017 r., V ACz 495/17, Legalis nr 1637563.